

ARDAHAN İLİ SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM POTANSİYELİNİN ALTERNATİF TURİZM TÜRLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Özgür ÇALKIN^{1*}

ORCID: 0000-0001-5709-7542

ÖZ

Destinasyonlar turizm potansiyellerini değerlendirerek ekonomik, sosyo-kültürel ve ekolojik faydalar elde etmeye çalışmaktadırlar. Söz konusu çok yönlü faydanın elde edilmesinde turistik ürün çeşitlendirmesi ve alternatif turizm türleri önem arz etmektedir. Bu bilgi ışığında bu çalışmanın amacı Ardahan ilindeki turizm kaynaklarının alternatif turizm türleri açısından değerlendirilmesidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak doküman incelemesi yapılmıştır. Yapılan araştırma sonuçları Ardahan ilinin kış turizmi, ekoturizm, kırsal turizm, şifalı su kaynakları ve kaplıca turizmi, tarih ve kültür turizmi, gastronomi turizmi ve etkinlik turizmi gibi alternatif turizm türleri açısından zengin bir turistik destinasyon olduğunu göstermektedir. Çalışmanın son bölümünde ildeki mevcut turizm faaliyetleri dikkate alınarak öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Alternatif Turizm, Ardahan

EVALUATION OF TOURISM POTENTIAL OF ARDAHAN PROVINCE IN TERMS OF ALTERNATIVE TOURISM TYPES

ABSTRACT

Destinations try to obtain economic, socio-cultural and ecological benefits by evaluating their tourism potential. In order to obtain this multifaceted benefit, diversification of touristic products and alternative tourism types are important. In light of this information, the aim of this study is to evaluate tourism resources in Ardahan province

^{1*} Sorumlu Yazar: Kafkas Üniversitesi, Sarıkamış Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Kars, Türkiye, ozgur_calkin@hotmail.com

Geliş/Submitted: 07.03.2025 - **Kabul/ Accepted:** 26.09.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

APA: Çalkın, Ö. (2025). Ardahan İli Sürdürülebilir Turizm Potansiyelinin Alternatif Turizm Türleri Açısından Değerlendirilmesi. Turar Turizm ve Araştırma Dergisi, 14 (2), 419-450.

in terms of alternative tourism types. Document review was conducted using qualitative research method in the research. The results of the research show that Ardahan province is a rich touristic destination in terms of alternative tourism types such as winter tourism, ecotourism, rural tourism, healing water resources and spa tourism, history and culture tourism, gastronomy tourism and event tourism. In the last part of the study, suggestions were developed by considering the current tourism activities in the province.

Keywords: Tourism, Alternative Tourism, Ardahan

1. GİRİŞ

Günümüzde turizm, deniz-kum-güneş üçlüsüne dayalı geleneksel turizmin ötesine geçmeye başlamıştır (Özer vd., 2016). Yaşanan bu değişimin gerekçeleri arasında küresel düzeyde gelişen teknolojiler, artan eğitim ve refah seviyeleri yer almaktadır. Söz konusu gerekçeler turizm paydaşlarından biri olan turistlerin beklentilerinin çeşitlenmesine yol açmaktadır (Fennell, 2002). Nitekim yeni turist profili farklı turistik ürünler ve destinasyonlar talep etmekte; aşırı kalabalık destinasyonlardan kaçınmakta (Kozak ve Kızılırmak, 2006; Çetinkaya vd., 2020; Kılıç vd., 2020); kitle turizmi yerine daha sakin, doğa temelli ve yerel destinasyonlara ilgi duyan, bilinçli bir profil çizmektedir (Fennell, 2002; Çetinkaya vd., 2020; Kılıç vd., 2020). İnsanların zorunlu ihtiyaçları dışında eğlence, dinlenme ve zevk amacıyla seyahat ediyor oluşu turistlerin satın alma kararı öncesi daha fazla araştırma yapmasına sebep olmaktadır (Ünlüönen vd., 2015). Mevcut değişim ve gelişmeler alternatif turizm ürünlerine olan talebi arttırmakta; turistik destinasyonların ürün çeşitliliğini arttırmalarını zorunlu hale getirmektedir (Kozak ve Kızılırmak, 2006; Gülbahar, 2009; Akgöz vd., 2016; Özer vd., 2016). Turistik eğilimdeki bu değişimlere paralel olarak turizm pazarından daha fazla faydalanmak isteyen destinasyonlar, kitle turizminden uzaklaşarak alternatif turizm çeşitlerine odaklanıp yeni turistik ürünler geliştirme çabasına girmektedirler (Kozak ve Kızılırmak, 2006).

Küresel çapta yaşanan değişim ve gelişmelerin etkisinde ortaya çıkan ve kitle turizminin ekonomik, sosyo-kültürel ve ekolojik zararlarından rahatsızlık duyan yeni

turistler için turistik ürün çeşitlendirmesi bir çözüm olarak görülmektedir (Özer vd., 2016). Kaldı ki kısa vadeli kâr maksimize etmeye yönelik, niceliksel ve mevsimsel bir yapıya sahip olmasıyla bilinen kitle turizmi, yeni turist profillerine hitap etmemekle birlikte turizm kaynaklarının verimli kullanımını da sınırlayabilmektedir. Oysa ki kitle turizminin olumsuz etkilerini minimize etmeyi amaçlayan ve turistik ürün çeşitlendirmesi kapsamında ortaya çıkan alternatif turizm daha yavaş gelişen, uzun vadede kârı optimize etmeyi hedefleyen ve genellikle mevsimsellikten bağımsız özellikler taşımaktadır. Küçük gruplarla yapılan, turistlerin kendi tercihlerine göre şekillenen deneyimler sunan alternatif turizm türleri, doğayı, kültürü ve gelenekleri korumaya yönelik büyük bir destek sunmakta ve aynı zamanda küresel bir gündem olan sürdürülebilir turizmin geliştirilmesine de katkı sağlamaktadır (Cuculeski vd., 2015).

Turistik ürün çeşitlendirmesi alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi ve mevcut ürünlerin farklı yönetim anlayışı ve politikalarla sunulması yoluyla gerçekleştirilebilmektedir (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2008). Destinasyonlar, sürdürülebilir hâle gelebilmek ve turizm pazarında rekabet gücü elde edebilmek için turist talepleri, yerel aktörlerin istekleri ve turistik ürün üreten işletme ve kurumların turizm kaynaklarını nasıl kullandıkları konularının bütünleştirildiği bir anlayış benimsemek durumundadırlar (Akgöz vd., 2016; Sharpley, 2014). Daha sürdürülebilir ve nitelikli deneyimler sunan turistik faaliyetleri bünyesinde barındırması özelliğiyle bilinen (Özer vd., 2016) alternatif turizm yaklaşımları sayesinde destinasyonların ekolojik, sosyal, fiziksel ve kültürel nitelikleri ile bunların birincil turistik ürünlere katkıları, turizm hareketlerinin sürdürülebilir hâle gelmesinde etkili olmaktadır (Akgöz vd., 2016).

Ardahan, tarihsel zenginlikleri, farklı jeolojik yapıları ve iklim çeşitliliği ile alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi için uygun bir zemine sahiptir. Ancak, kırsal nüfusu yüksek ve sürekli göç veren bir il olarak, ekonomik gelişme açısından daha fazla destek ve stratejiye ihtiyaç duymaktadır. Kırsal yoksulluk sorunuyla mücadele etmek ve yerel halkın ekonomik refahını arttırmak adına, mevcut turizm kaynaklarının doğru

bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir (Ertuğral, 2021). Bu bilgiler doğrultusunda bu çalışmayla Ardahan ilindeki turizmin mevcut durumu ve potansiyel sürdürülebilir turizm olanaklarının alternatif turizm açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmayla “Ardahan ilindeki turizm kaynakları hangi turizm türleri kapsamında kullanılmaktadır?” ve “Ardahan ilindeki mevcut turizm kaynakları hangi alternatif turizm türleri kapsamında kullanılabilir?”, “Ardahan’daki mevcut turizm kaynaklarının alternatif turizm türleri kapsamında kullanımında yapılması gereken nelerdir?” sorularına yanıt aranmaktadır. Ardahan ili sahip olduğu kültürel, tarihi, doğal çekiciliklerle pek çok turizm türü açısından zengin bir potansiyel taşımaktadır. Henüz turizm alanında gerekli ivmeyi yakalayamamış olan ilin turizmden yeterli katma değeri elde edebilmesi, ildeki göç gibi sorunların aşılabilmesi ve turizm çekiciliklerinin koruma-yaşatma prensibine bağlı ve sürdürülebilir bir biçimde yönetilebilmesi açısından alternatif turizm türleri bakımından taşıdığı potansiyelin tespit edilmesi önemlidir. Bu bakımdan araştırmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın amacı özelinde ildeki turizm kaynakları ve alternatif turizm türleri üzerine yapılan önceki çalışmalar incelenmiş, mevcut durum ve potansiyel turizm olanakları tespit edilmiştir. Ardahan ilinde alternatif turizm olanaklarının geliştirilmesi hem yerel kalkınmayı destekleyecek hem de bölgenin ekolojik ve kültürel değerlerini koruyarak sürdürülebilir turizmi teşvik edecektir. Bu kapsamda araştırmanın yöntemi nitel, veri toplama tekniği doküman incelemesi olarak tercih edilmiştir. Araştırma yapılırken doküman incelemesinin gereği olan araştırma verilerinin ikincil kaynağı olarak dokümanların taranması, incelenmesi ve değerlendirilmesi süreçleri takip edilmiştir. Araştırmanın verileri Ardahan ili ve turizm potansiyeli konusunda yazılmış olan makale, tez, bildiri, ajans raporları, il müdürlükleri ile internet kaynaklarından elde edilmiştir. Tarama yapılırken “Ardahan’da turizm”, “Ardahan’da turizm çeşitleri”, “Ardahan’da alternatif turizm” gibi anahtar kelimeler kullanılmıştır. Elde edilen bilgiler alternatif turizm türleri kapsamında başlıklandırılarak sunulmuştur.

2. ALTERNATİF TURİZM KAVRAMI

Turizm, 19. yüzyılın ortalarında Thomas Cook'un ilk profesyonel paket turlarını düzenlemesiyle başlamış ve 1950'lerden itibaren hızla gelişmiştir (Yeoman, 2008). Modern toplumun dinlenme ihtiyacını karşılamak için kıyı kesimlerinde yoğunlaşan turizm sektörü, uzun yıllar boyunca deniz-güneş-kum üçlüsüne odaklanan kitle turizmi ile büyümüştür (Kozak vd., 2013; Ünlüöner, vd., 2015; Zeğerek ve Ortaçşme, 2017). Bu büyüme ile turizm sektörü, dünya çapında kalkınmayı destekleyen önemli bir faktör haline gelmiş (Dünya Turizm Örgütü, 2013), birçok ülkenin en büyük ekonomik sektörlerinden biri olmuştur (Comerio ve Strozzi, 2019). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, turizm sektörü gelişmeye başladığı ilk dönemlerde ekonomik katkıları sebebiyle bir can simidi olarak görülmüştür (Avcı, 2018). Ekonomik getirileriyle ön plana çıkan turizmin aynı zamanda toplumsal, ekolojik ve kültürel çevreye sunduğu olumlu etkilerin yanı sıra olumsuz etkileri de söz konusudur.

Turizmin gelişmesinde katkıları olan kitle turizminin standardize edilmiş ve ucuz ürünler sunan, mevsimsel etkilerden kaynaklanan olumsuz yanları, turizm faaliyetlerinin on iki aya yayılması ve sürdürülebilir turizme geçişi teşvik etmiştir (Kozak vd., 2013). Kitle turizminin çevre ve yerel yaşam alanları üzerindeki olumsuz etkileri, turizmin sosyal, ekolojik ve kültürel boyutlarının daha dikkatli yönetilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Mtapuri ve Giampiccoli, 2019; Comerio ve Strozzi, 2019). Destinasyon yaşam döngüleri dikkate alınarak yapılacak planlamalar, turizmin olumsuz etkilerini en aza indirebilmekte ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyebilmektedir (Avcı, 2018).

1980'li yıllarda, ticari turizm olarak da bilinen kitle turizminin olumsuz etkileri, alternatif turizmin doğuşuna zemin hazırlamıştır (Mtapuri ve Giampiccoli, 2019). Bu dönemde, turistlerin giderek farklılaşan davranışları ve tüketim eğilimlerindeki değişiklikler (Fiorello ve Bo, 2012), daha ekolojik, sürdürülebilir ve yerel değerlere duyarlı bir turizm anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni turist profili, doğal, kültürel ve tarihi kaynaklara değer veren, turizmin olumsuz etkileri konusunda farkındalığa sahip, özgün deneyimler arayan bireylerden oluşmaktadır. Bu değişim,

turizm sektörü içinde sürdürülebilir ve alternatif turizm uygulamalarının önem kazanmasını sağlamıştır (Ayuso, 2006).

Alternatif turizm, turizm faaliyetlerinin mevsimsellikten bağımsız hale getirilmesini ve daha çevre dostu, sürdürülebilir bir turizm modeli oluşturulmasını amaçlamaktadır. Bu, hem ekonomik hem de çevresel sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi, turizm ürünlerinin çeşitlendirilmesi ve yeni turistik alanların keşfi, turizm sektörü için stratejik bir hedef haline gelmiştir (Çeken vd., 2012). Bu türlerin, destinasyonların taşıma kapasitesini aşmadan ve çevreyi tahrip etmeden kalkınmasını sağlayacak şekilde planlanması göz ardı edilemez bir gerçektir.

Alternatif turizmin ortaya çıkışının temel nedenlerinden biri, kitle turizminin çevreye ve yerel topluluklara olumsuz etkilerini azaltma amacıdır. Bu anlayış, yerel halkın kültürel yapısına duyarlı bir yaklaşım sergileyerek, ekolojik zenginliği korumayı hedeflemekte ve turizm kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını esas almaktadır (Brohman, 1996; Çeken vd., 2012; Günlü ve Şahin, 2007). Böylece, kitle turizminin yıkıcı etkileri minimize edilerek, yerel halk ve turistler arasında olumlu bir etkileşim sağlanabilecektir (Cohen, 1987). Günümüzde turistler, gittikleri destinasyonlarda sadece tatil yapmakla kalmamakta aynı zamanda yerel kültürleri daha yakından deneyimlemeyi ve anlamayı hedeflemektedir. Alternatif turizm, turistlerin ziyaret ettikleri yerlerin değerlerine ve kültürel kimliklerine duyarlı olmasını teşvik etmektedir. (Fiorello ve Bo, 2012).

Gerek turizmin olumsuz etkileri, gerekse değişen pazar talepleri turizm sektörünün hızla farklı segmentlerde ürün ve hizmet sunmasına ve geleneksel turizmden ayrılan farklı turizm türlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Khosravi vd. 2014). Destinasyonların potansiyelinin doğru bir şekilde değerlendirilerek farklı bileşenlerden yararlanılması bir bölge ya da yörenin turizmde kalkınmasında etkili olmaktadır (Akbulak, 2016). Gelişmekte olan ülkelerde, turizmin büyümesine katkıda bulunabilecek önemli bir faktör, destinasyonların potansiyelinin doğru şekilde değerlendirilmesidir. Bu, bir bölgenin benzersiz kültürel ve çevresel deneyimlerine olan talebin artmasıyla paralel olarak, yeni ve çeşitli turizm ürünlerinin sunulmasını

gerektirmektedir (Heath, 2001). Bu bağlamda, alternatif turizm, doğayla, toplumsal değerlerle ve yerel halkın yaşam biçimleriyle uyumlu bir turizm türü olarak tanımlanabilir. Hem turistler hem de yerel halk, alternatif turizm türleri sayesinde olumlu ilişkiler kurarak deneyimlerini paylaşmaktadırlar (Günlü ve Şahin, 2007).

Postmodernizmle birlikte değişen pazar eğilimleri, alternatif turizmi destekleyen bir ortam yaratmıştır. Küçük ölçekli seyahat şirketleri, özel ilgi alanlarına hitap eden turlar sunarak, alternatif turizmin gelişimine katkı sağlamaktadır (Awang vd., 2009). Günümüzde, gezginler için artık yalnızca bir destinasyona gitmek yeterli değildir. Seyahate aktif katılım ve destinasyonu derinlemesine deneyimleme isteği ön plana çıkmaktadır (Koşar, 2014). Geleneksel turizmi reddeden pek çok genç turist, seyahat tarzlarını alternatif turizm olarak değerlendirmektedir (Cohen, 1987). Yeşil turizm, sürdürülebilir turizm, kırsal turizm, sağlık turizmi, yayla turizmi, av turizmi, macera turizmi, sorumlu turizm, doğa ve toplum temelli turizm, inanç turizmi, agro turizm, spor turizmi, gönüllü turizm ve eko turizm gibi pek çok alternatif turizm uygulamaları sürdürülebilirlik anlayışını benimsemektedir (Albayrak, 2013; Aydın ve Eren, 2019; Butler, 1990; Giampiccoli ve Saayman, 2014; Haberal, 2015; Theng vd., 2015).

Alternatif turizm türleri destinasyonları turizmin ekolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel olumsuz etkilerinden korumayı amaçlayarak, uzun vadede sürdürülebilir büyüme sağlamaktadır (Cuculeski vd., 2015). Bu önem paralelinde turizm destinasyonlarındaki turizm çekiciliklerinin turizme kazandırılırken koruma-yaşatma prensibinin ihmal edilmemesi, bu doğrultuda plan ve politikaların benimsenmesi ve söz konusu turizm çekiciliklerinin hangi turizm türleri kapsamında değerlendirilebileceğinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmayla öncelikle Ardahan ilindeki turizm çekicilikleri tespit edilmiş, akabinde turizm literatüründe yer alan hangi alternatif turizm türleri kapsamında değerlendirilebileceğine karar verilmiştir.

3. ARDAHAN İLİNİN TURİZMDEKİ MEVCUT DURUMU VE POTANSİYELİ

Doğu Anadolu Bölgesi ile Karadeniz Bölgesi sınırında kurulmuş olan Ardahan ili 1992 yılında Kars ilinden ayrılarak Türkiye'nin 75. ili olmuştur (Ardahan Belediyesi, 2024). 2024 yılı itibariyle ilin nüfusu 91 bin 354'tür (TUİK, 2024). Deniz seviyesinden yüksekliği 1810 metre olan ilin yüzölçümü 4934 km²'dir. İlin Posof, Damal, Hanak, Çıldır, Göle ve Merkez ilçe olmak üzere 6 adet ilçesi bulunmaktadır. Sınır komşumuz olan Gürcistan-Ardahan arasında Aktaş Sınır Kapısı ve Türkgözü Sınır Kapısı bulunmaktadır (Ardahan Valiliği, 2025). İl ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır (Ardahan İli 2022 Yılı Çevre Durum Raporu, 2022). Yaklaşık 3000 yıllık bir geçmişe sahip olan il, pek çok tarihi, kültürel zenginliği bünyesinde barındırmaktadır (Türkiye Kültür Portalı, 2024).

Şekil 1. Ardahan İli Haritası

Kaynak: Ardahan İli 2022 Yılı Çevre Durum Raporu, 2023

Ardahan ilinin turizm açısından sahip olduğu potansiyel, oldukça geniştir. Kış turizmi, yayla turizmi, dağcılık, doğa yürüyüşleri, mağara turizmi, sportif olta balıkçılığı, yaban hayatı, kuş gözlemciliği, atlı doğa yürüyüşleri gibi farklı turizm türleri, bölgede turistlerin ilgisini çekebilecek etkinliklerdendir (Ardahan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024; Çimen, 2014).

Ardahan ilinde 2022 itibariyle 37' si Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan, 7' si belediyeden ruhsat yetkisi almış toplam 44 adet turizm tesisi olduğu bilinmektedir (TURSAB, 2025). Ardahan ilini 2020 yılı itibariyle 47537; 2021'de 69062; 2022 yılı itibariyle toplam 52503 turist ili ziyaret etmiştir. Söz konusu yıllar için ziyaretçilerin ilde ortalama kalış süresi en düşük 2,42 olmuştur. En yakın rakip destinasyon Kars 2022 yılında 248012 ziyaretçi ağırlarken; Erzurum aynı yılda 601045 ziyaretçi ağırlamıştır. Ziyaretçilerin ortalama kalış süresi ise Kars için 1,98; Erzurum için 1,83'tür (Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2024).

Bölgedeki ekonomik, iklim, eğitim, sağlık ve ulaşım koşullarının yetersizliği, g  n artmasına neden olmaktadır (Ardahan İli 2022 Yılı  evre Durum Raporu, 2022). Ayrıca altyapı eksiklikleri ve yatırım yetersizlikleri nedeniyle mevcut turizm potansiyeli tam anlamıyla değerlendirilememektedir. İlde yapılan yatırımların artması, g  lerin engellenmesi ve turizmin gelişmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Zorlu vd., 2022). İldeki tesisleşme ve ziyaretçi sayıları gözden geçirildiğinde ilin turizm gelişiminde henüz yeterli ivmeyi yakalayamadığı fark edilmektedir. Bu bakımdan ilin mevcut turizm potansiyelinin incelenerek destekleyici turizm faaliyetlerinin neler olabileceğinin tartışılması bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bu ihtiyaç doğrultusunda yürütülen araştırma kapsamında yapılan literatür taraması sonucu elde edilen bilgilere dayalı olarak Ardahan ilinin taşımış olduğu alternatif turizm potansiyeli ve mevcut faaliyetler kış turizmi, ekoturizm, tarih ve kültür turizmi, gastronomi turizmi, api turizmi, şifalı su kaynakları ve kaplıca turizmi ve diğer turizm türleri olmak üzere çeşitli başlıklar altında sunulmuştur.

3.1. Kış Turizmi

Kış turizmi, bir turistin karda çeşitli sporlar, rekreasyon ve eğlencelere katılmasına olanak tanıyan turizm faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Hosseini, 2014). İlk olarak Avrupa  lkelerinde gelişmeye başlamış olan kış turizmi açısından ülkemiz de coğrafi konumu, iklimi, dağlarının özellikleri, karın yerde kalış süresi gibi nitelikleri barındırdığı için oldukça büyük bir potansiyele sahiptir (Korgavuş, 2017). Ülkemizde bulunan 29 adet kış turizmi merkezi içerisinde yer edinen Ardahan'daki Yalnızçam Uğurludağ 2010'dan

beridir kısmen faal olan kış turizmi temalı Kültür ve Turizm Koruma ve Geliştirme Bölgesi içerisinde yer almaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2025). İl merkezine 13 km uzaklıkta olan kayak tesisi kristal kar sebebiyle ziyaretçiler tarafından tercih edilmektedir (Ardahan İli 2022 Yılı Çevre Durum Raporu, 2022; Serhat Kalkınma Ajansı, 2013). Yalnızçam Kayak Merkezi'nde 3 adet kayak pisti, 1 adet telesiyej, 2 adet teleski hattı ve konaklama için bir adet sosyal tesis bulunmakta; bölge Alp disiplini kayak yarışları gibi etkinlikler için uygunluk taşımaktadır (Ardahan Valiliği, 2025). Kayak merkezinde dağ kızağı, kar yürüyüşü, kayaklı koşu, snowboard ve kayak yapılabilmektedir (Ardahan Valiliği, 2025). 2019'da Kayaklı koşu 2. Etap Müsabakaları ve Türkiye Kayak Federasyonu Kayaklı Koşu Yarışmaları düzenlenerek kayak merkezinin kış turizmi potansiyeli tanıtılmıştır (Serhat Kalkınma Ajansı, 2019).

Yalnızçam Uğurludağ Kayak Merkezi'ne en yakın rakip destinasyonlardan biri olan ve kış turizminde oldukça gelişmiş olan Erzurum Palandöken Kayak Merkezi'nde 10 telesiyej, 2 baby lift, 1 teleski, 1 gondol lift, 19 pist yer almakta; bölge oteller ve bungalov evleriyle yaklaşık 4000 kişilik yatak kapasitesi taşımaktadır. 1993'te kış turizm merkezi ilan edilen Palandöken, 2011'de Dünya Kış Olimpiyatları'na ev sahipliği yapabilmiş, her yıl çeşitli kategorilerde kayak ve snowboard yarışmalarının yapılmasına elverişli tesisleşme düzeyine erişmiştir (Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2025). Bölgeye yakın olan bir diğer rakip destinasyon Sarıkamış Kayak Merkezi'nde 9 adet pist, 4 adet telesiyej, 1 adet teleski ve toplam 2468 yatak kapasitesi bulunmaktadır (Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2025).

İlin karasal iklime sahip olması, karın yerde kalış süresinin uzun olması ve fiziki koşulların elverişli olması, kış sporları için uygun bir zemin hazırlamaktadır. Yalnızçam Kayak Merkezi'nin yanı sıra, Çıldır Gölü ve Göle ilçesi ilde kış turizmi faaliyetlerinin gerçekleştiği yerlerdir. Kış aylarında buz tutan Çıldır Gölü kayak, kızakla gezinti yapılması, buz pateni ve birçok kış sporunun yapılabilmesi imkanlarıyla kış turizmi açısından benzersiz deneyimler sunma potansiyeline sahiptir (Ardahan İli 2022 Yılı Çevre Durum Raporu, 2022). Ayrıca, her yıl düzenlenen Altın At Kristal Buz Festivali, atlı okçuluk, rahvan at yarışı ve buz pateni gibi etkinliklerle bölgenin turizm potansiyelini

artırmaktadır (Kıngır vd., 2020). Çıldır Gölü sosyal medyada yapılan tanıtımlarla son yıllarda daha sık anılmakta ve ziyaretçi akınına uğramaktadır. 2025 yılı itibariyle ıldır Gölü Buz Şenliği ve Türkiye Artistik Buz Pateni milli takım sporcularının performans gösterileri, Kafkas dansları ile Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü sporcularının curling ve sürat pateni gösterileri ıldır Gölü'nün tanıtımına katkı sunmuştur.

3.2. Ekoturizm

Ekoturizm, doğal ortamları takdir etmek, yaban hayatı hakkında bilgi edinmek ve yerel kültürlerin tadını otantik ortamlarda çıkarmak için nispeten daha az yıpranmış doğal yerlere seyahat etmeyi kapsayan ve destinasyonların çevrelerini koruyan bir alternatif turizm çeşididir (Lee ve Jan, 2019). Dünya genelinde kitleden bireyselleştirilmiş turizme yönelen turizm eğilimleri, ekolojik çevrenin korunmasına artan ilgi ve altyapıların iyileştirilmesiyle birlikte ekoturizm destinasyonlarına olan erişimin hızlanması ekoturizmin hızla yükselmesinde etkili olmaktadır (Pavlidis vd. 2022). Ülkemiz sahip olduğu doğal kaynaklar, ormanlar, denizler, dağlar, yaylalar, mağaralar açısından değerlendirildiğinde oldukça yüksek bir ekoturizm potansiyeline sahiptir.

Türkiye'nin pek çok yerinde olduğu gibi Ardahan ili de, zengin biyolojik çeşitliliği ve bakir alanlarıyla ekoturizm için büyük fırsatlar sunmaktadır. Kura Nehri ve çevresindeki çaylar, farklı ekosistemlere ev sahipliği yaparak flora ve fauna çeşitliliği açısından büyük bir zenginlik oluşturmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Van Gölü'nden sonra en büyük gölü olan ıldır Gölü Kısır Dağı ile Akbaba Dağı arasında yer almaktadır. Kar suları, kaynaklar ve her iki dağdan inen çay suları ile beslenen göl suları tatlıdır. Gölün kuzeydoğu kıyısında bulunan Akçakale (Kuşadası) Adası farklı kuş türlerine (karabatak, balıkçıl, tulumboğaz ve martı) ev sahipliği yapmaktadır. Çıldır Gölü, kuş gözlemi yapmak isteyen turistler için çekicilik arz etmekte, kuş gözlem turları bölgedeki ekoturizm etkinlikleri arasında yerini almaktadır. Ayrıca, göl çevresindeki dağlar, fotoğrafçılık yapmak isteyen turistler için çeşitli fırsatlar sunmaktadır (Ardahan İli 2022 Yılı Çevre Durum Raporu, 2022). Ayrıca Aktaş Gölü'nde bulunan başlıca kuş türleri tepeli pelikan, ak pelikan, boz kaz, karabatak, kadife ördek ve angıt bölgeye gelen ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir (Onmuş, 2019).

Fotoğraf 1. Çıldır Gölü

Araştırmacı tarafından çekilmiştir.

Ardahan Ballı Bitki Florası Araştırması gibi projelerle, bölgenin biyolojik çeşitliliği ve ekoturizm potansiyeli daha da güçlendirilmektedir (Serhat Kalkınma Ajansı, 2023). TRA2 Medya Tanıtım ve Rota Belirleme Turu kapsamında Ardahan ekoturizm bilgilendirme turu gerçekleştirilmiş özellikle yerel halka fayda sağlayan ekoturizmin bölgede geliştirilmesi için seyahat acentası yetkililerine bilgilendirme yapılmıştır (Serhat Kalkınma Ajansı, 2021).

3.3. Tarih ve Kültür Turizmi

Ardahan, tarihi ve kültürel açıdan da büyük bir potansiyele sahiptir. İl merkezinde yer alan Ardahan Kalesi, Posof ilçesindeki Savaşır Kalesi ve ıldır'da bulunan Şeytan Kalesi ve Kurtkale; Kinzi Kalesi, Sevimli Kalesi, Kırnav Kalesi, Altaş Kalesi, Kalecik Kalesi gibi birçok tarihi kale turistik cazibe kaynaklarıdır. Ayrıca, birinci derecede arkeolojik sit alanı olan ve ıldır Gölü'nde bulunan Akçakale Adası, bölgenin tarihi mirasını gözler önüne seren önemli bir yerdir (Ardahan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024). Posof

ilçesinde Gönülaçan (Şuvaskal), Sarıdarı, Türkgözü, Kurşunçavuş, Beykent ve Merkez Camiileri, Baltık ve Kafkas üslubundaki taş mimari örnekleri, taş köprüler, Türk mezar taşı geleneğinin izlerini barındıran mezar taşları, Hristiyan mimarisine ait manastır, kilise ve şapel kalıntıları zengin bir tarihi ve kültürel potansiyel barındırmaktadır (Aktemur, 2018). İl merkezinde yer alan baltık mimarisi tarzında yapılmış Hamşioğlu Rasim Bey Konağı Kongre ve Kent Müzesi olarak kullanılmakta, tarihi dokusu korunan bir yapı olarak ile gelen ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir (Kültür Envanteri, 2025).

Bölgenin geleneksel yaşam biçimlerini deneyimlemek isteyen turistler için, Ardahan, zengin bir kültürel miras sunmaktadır. Çerkes, Abaza, Gürcü ve Laz gibi etnik grupların etkisiyle şekillenen yerel kültür, bölgenin turistik cazibesini artırmaktadır (Köksal ve Yıldız, 2018).

Fotoğraf 1. Ardahan Kalesi ve Tarihi Ardahan Köprüsü

Kaynak: Ardahan Belediyesi, 2025

3.4. Gastronomi Turizmi

Temel motivasyonu yeni tatlar keşfetme olan gastronomi turizmi bireylerin ikamet ettiği yerden uzakta üretilen bir yemeği tatmak ve üretimini deneyimlemek için seyahat etmesidir (Hall vd., 2003). Dünya çapında her geçen gün hızla gelişen ve talep gören gastronomi turizmi kapsamında birçok ülke gastro turizm etkinlikleri ve rotaları içeren planlamalar yapmaktadır. Ülkemiz de iklim şartları, coğrafi konum ve tarihsel süreç içerisinde pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olması sonucunda gastronomi

turizmüne kaynaklık edecek son derece zengin bir yapıya sahiptir (Küçükkömürler vd., 2018).

Posof fasulyesi, kaz, kaşar ve bal Ardahan ilinin öne çıkan başlıca gastronomik ürünleridir (Serhat Kalkınma Ajansı, 2023). Ayrıca Posof ilçesinde elma, arpa, patates, buğday, mısır, armut, fasulye, ceviz, vişne yetiştirilmekte, seracılık yapılmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2024). Ardahan mutfağı çoğunlukla hayvansal ürünler (işkembe çorbası, tandır kebabı, mumbar kebab, kaz yemekleri), tahıl ürünleri, bölgeye has bitkiler (ayran çorbası, evelik çorbası, kelemkeşir çorbası) ve hamur ile yapılan yemekleri (un çorbası, kesme aşı, höre aşı, pişi, un helvası, kete) içermektedir (Avinca, 2023).

İlde bölgesel kalkınmayı teşvik etmek amacıyla yerel ürünlerin üretimini artırılması ve kırsal istihdamın desteklenmesi için çalışmalar yürütülmektedir. Posof elması gibi coğrafi işaret tescilli ürünler, Ardahan'ın gastronomi turizmi potansiyelini artıran unsurlardır. Yöresel Ürünlerin Üretimini ve Kırsal İstihdamın Artırılması Faaliyeti kapsamında coğrafi işaret tescilli Posof elmasının üretimini arttırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Ardahan Ballı Bitki Florası Araştırması kapsamında çalışmalar tamamlanmıştır (Serhat Kalkınma Ajansı, 2023).

3.5. Api Turizmi

Api turizmi, iyi gelişmiş ve popüler bir entomoturizm² türüdür. Sadece bal arılarıyla ilgili olan api turizmi, arıcılığı bu tür hayvancılık hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen bireylerle bir araya getirmektedir. Bu karşılaşmalar sırasında ziyaretçiler, arıcılarla arılar arasındaki etkileşimleri gözlemlene, tozlaşmanın önemi hakkında daha fazla bilgi edinme, farklı bal türlerini tatma, diğer arı ürünleri (polen, balmumu, arı ekmeği, arı sütü) hakkında bilgi edinme fırsatına sahip olabilmektedir (Wos, 2014). Dünyada ve Türkiye'de ilgi çeken bir turizm türü olan api turizmi Ardahan ili için de potansiyel oluşturmaktadır. Nitekim il, dünya çapında bilinen Kafkas arısı gibi önemli arı ırklarına ev sahipliği yapmaktadır ve ilde arıcılık faaliyetlerinin gelişmesinde bu avantajlar rol

² Böcek odaklı turizme 'entomoturizm' denir. Böcekleri doğal ortamlarında izlemek ve gözlemlenmek için seyahat etmek entomoturizmi doğurur (Khan, 2022).

oynamaktadır (Aygün ve Akbulak, 2017). Coğrafi işaret tescilli Ardahan çiçek balı Ardahan Bal ve Kültür Festivali'nde tanıtılmıştır (Serhat Kalkınma Ajansı, 2020).

3.6. Etkinlik Turizmi

Etkinlik turizmi, turistik çekicilik oluşturmak için destinasyonlarda etkinliklerin planlanması, düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesi olarak bilinmektedir. Etkinlik turizmi, kültürel etkileşim, eğlence, anma gibi bileşenleri içeren ve düzenlendiği bölge halkının ve turistlerin katılımını amaçlayan faaliyetleri kapsamaktadır (Tassiopoulos, 2005). Diğer turizm türleri açısından da bütünlüyci özellikler taşıyan etkinlik turizmi, turistik deneyimi zenginleştirmekte, bölgenin geleneksel özelliklerini sergilemesine aracı olmakta ve destinasyondaki temel turizm unsurlarına katma değer kazandırmaktadır (Dalgin vd., 2023). Festivallerle ortaya çıkan ve geçmişi çok uzun yıllara dayanan etkinlik turizmi bölgesel gelişimin kaynaklarından biri olarak görülmekte, kırsal ve kentsel alanlarda etkinliklerin yaygın bir şekilde düzenlenmesi hususunda politikalar benimsenmektedir (Higham ve Ritchie, 2001). Ülkemizde ise pek çok şehir bölgesel kalkınmayı teşvik etmek ve turist çekebilmek için farklı kapsamlarda etkinlikler düzenlemektedir (Duran ve Hamarat, 2014).

Ardahan ilinde her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen Bülbülan Yayla Festivali, Uluslararası Çıldır Göl Festivali ve Aşık Anma Şenliği, Altın At Kristal Buz Festivali, Damal Atatürk'ün İzinde ve Gölgesinde Festivali, Göle Uluslararası Canibeg Yayla Şenliği, Göle Kültür ve Kaşar Festivali, Posof Kültür ve Sanat Festivali (Festival.com, 2025) etkinlik turizminin sürdürülebilir bir şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. Düzenli olarak gerçekleştirilen bu etkinliklerde Kafkas dansları, aşık atışması ilin yerel ve kültürel değerleri ön plana çıkarılmaktadır.

3.7. Şifalı Su Kaynakları ve Kaplıca Turizmi

Ardahan ilinde şifalı su kaynakları da önemli bir turizm kaynağı oluşturmaktadır. Çıldır ilçesinde Öncül Köyü Kaplıcası ve Deveboynu Kaplıcası, Göle ilçesinde ise Koruvenk, Göle Kaplıcası ve Göle Maden Suyu şifalı suları ile bilinen kaplıcalardan bazılarıdır. Ur Köyü Maden Suyu, il sınırları içinde yer alan diğer önemli bir şifalı su kaynağıdır (Ardahan İli 2022 Yılı Çevre Durum Raporu, 2022).

3.8. Diğer Turizm Türleri

Ardahan, sadece kış turizmi için değil, aynı zamanda yaz turizmi açısından da büyük bir potansiyele sahiptir. Çıldır Gölü, Akçakale Adası, Aktaş Gölü, Şeytan Kalesi, Kür Vadisi, Yalnızçam Yaylası, Bülbülan Yaylası ve Okçuoğlu Yaylası gibi doğal güzellikler, ilde doğa, kültür, yayla, etkinlik, kamp ve av turizmi gibi birçok alternatif turizm türünü desteklemektedir (Akkuş ve Güçtemur, 2021). Yalnızca kış temelli turizm faaliyetleri değil, (kayak, dağ kızıağı, snowboard, kar yürüyüşü, kayaklı koşu) aynı zamanda yaz temelli (yayla turizmi, dağ yürüyüşü, binicilik, dağ bisikleti) doğa turizmi ve çeşitli sportif aktiviteler de Ardahan'da potansiyel taşıyan turizm faaliyetlerindedir (Kıngır vd., 2020). Çıldır Gölü taşıdığı kış turizmi ve ekoturizm potansiyelinin yanı sıra hem yaz hem kış mevsimlerinde yerli ve yabancı turistler için kamp turizmi imkanlarına sahiptir. Ayrıca göl kıyısındaki mesire alanı yaz aylarında insanların piknik yapmak için uğrak yeri haline gelmiştir (Çıldır Kaymakamlığı, 2025).

İle bağlı Kurtkale nahiyesinin doğusunda bulunan Övündü Köyü'ndeki mağara yerleşimleri mağara turizmi için potansiyel oluşturmaktadır. Göle ilçesindeki Okçuoğlu ve Yalnızçam yaylaları ile Bülbülan Yaylası ilde yayla turizmi açısından değerlendirilebilecek alanlardır. Aynı zamanda Okçuoğlu Yaylası ve Göle Ormanları'nda doğa yürüyüşlerinin yapılabileceği alanlar mevcuttur (Ardahan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2025).

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Ardahan ilinin mevcut turizm potansiyelinin alternatif turizm türleri bakımından incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada geçmiş çalışmalar irdelenmiş, turizme kazandırılmış olan kaynakların turizm türleri kapsamında nasıl kullanıldığına değinilmiştir. Elde edilen bilgilerle Ardahan ilinin pek çok alternatif turizm çeşidine uygunluk arz eden kaynakları olsa da mevcut turizm potansiyelinin yeterince değerlendirilemediğini, benzer kaynakları olan rakip destinasyonlara nazaran ziyaretçi sayılarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan en yakın rakip destinasyonlar olan Kars ve Erzurum'la karşılaştırıldığında ziyaretçi sayıları bakımından Ardahan ilinin yeterli sayıda ziyaretçiye henüz ulaşamasa da ortalama kalış süresi bakımından

daha yüksek orana sahip olduğu gör÷lmektedir. Hemen hemen her turizm destinasyonu için söyleneğelen ilin turizm kaynaklarının tanıtımı ve turizme kazandırılması konusunda çalışmalar yapılması yönündeki öneri Ardahan örneğı için de geçerlidir. Bu araştırma kapsamında elde edilen bilgiler doğrultusunda Ardahan iline yönelik elde edilen tespit, tartışma ve önerilere aşağıda yer verilmiştir.

Ardahan ili dışarıya sürekli göç vermesi, yoksulluk, iş olanaklarının azlığı gibi sorunlarla baş edebilmek için ekonomik gelişme açısından daha fazla destek, strateji, plan ve uygulamaya ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacın giderilmesinde turizm sektörü örnek pek çok destinasyondaki gibi bir can simidi olarak kullanılabilir potansiyele sahiptir (Ertuğral, 2021). Diğer taraftan geçmiş çalışmalarda Ardahan ilindeki yerel halkın turizmin gelişiminin sosyo-ekonomik katkılarına yeterince aşına olmadığı vurgulanmaktadır (Zorlu vd., 2022). Birbiriyle ilişkili bu sorunların azaltılması ve çözüme kavuşturulmasında öncelikle ildeki turizm planlama ve yürütme faaliyetlerinde yerel halkın dâhil edildiğı işbirliklerin etkili olacağı düşünülmektedir. Nitekim Timothy ve Tosun (2003) topluluk katılımının özellikle kırsal alanlarda sürdürülebilir turizmin sağlanmasında oldukça etkili olduğunu belirtmektedir. Bir destinasyonda turizmin büyümesi tek başına yeterli değildir; turizm gelişirken aynı zamanda yoksulluğun azaltılması, eşitsizliğin azaltılması ve turizm faydalarının adil dağıtımı gibi yerel halkı da kapsayan etkilerin olması önemlidir (Gartner ve Cukier 2012). Turizm destinasyonlarındaki yerel halkın turizm faaliyetlerine katılım kapasitesini (Aref, 2011) ve turizmde politika ve planlama kararlarına yerel halkın katılımını teşvik eden (Laverack ve Thangphet, 2009) toplum temelli turizm faaliyetlerinin Ardahan ilindeki turizm kaynaklarını koruyarak gerçekleştirilmesi, ilin turizm potansiyelinin daha verimli şekilde kullanılmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Sahip olduğu doğal ve beşeri özelliklerle Ardahan ili kırsal turizm açısından önemli bir potansiyel taşısa da bu potansiyel yeterince değerlendirilememiştir (Akbulak, 2016). Gelişmekte olan ÷lkelerde, özellikle dağlık ve uzak kırsal bölgelerde turizmin geliştirilmesinde çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır (Sood vd., 2017). Ekonomik kalkınma seçenekleri sınırlı olan kırsal ve yoksul alanlarda, turizm genellikle alternatif

çözümler sunan bir sektör olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, birçok ülkenin ulusal ve bölgesel kalkınma stratejilerine kırsal turizmi entegre etmelerine neden olmuştur (Telfer ve Sharpley, 2014). Kırsal alanlardaki turizm, yerel nüfusun ekonomik sorunlarına çözüm arayışında aktif bir şekilde tanıtılmakta ve teşvik edilmektedir. Aynı zamanda, kırsal alanlardan göçün önlenmesine, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki kültürel alışverişin artırılmasına ve kırsal yaşamın içsel değerlerinin korunmasına katkıda bulunabileceği anlaşılmaktadır (Canoves vd., 2004). Bu gereklilikler doğrultusunda Ardahan ilinde kırsal turizm kapsamında yer alan el sanatları, ev pansiyonculuğu, kırsal turizmle yan yana anılan çiftlik ve tarım turizmi faaliyetleri yaygınlaştırılabilir. Nitekim Akbulak (2016) da Ardahan'ın kırsal turizm potansiyeli konusunda yapmış olduğu çalışmada kilim, halı ve yün çorap dokumacılığı, dantel işlemeciliği, at koşum araçlarının üretimi, keçe yapımı, yöresel giysileriyle Damal bebeği üretimi gibi Ardahan'la özdeşleşmiş el sanatlarının kırsal turizm kapsamında değerlendirilip turizme kazandırılması konusunda tespitlerde bulunmuştur.

İlin topoğrafik yapısı ve iklim şartlarının getirdiği dezavantajların yanı sıra avantajlar da bulunmaktadır. Yaz aylarının yağışlı olması çayırların yayılış göstermesini sağlamaktadır. Bu durum ilde hayvancılığın ve bir hayvancılık faaliyeti olarak arıcılığın gelişmesinde rol oynamıştır (Aygün ve Akbulak, 2017). Bu bağlamda, gastronomi turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi, özellikle bal üretiminin artırılması ve arıcılığın desteklenmesi, bölgedeki kırsal turizmin gelişimine ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacaktır. Ardahan'ın alternatif turizm türleri için sunduğu arz kaynakları, doğa temelli turizm faaliyetlerinin geliştirilmesine imkan tanımaktadır. Ayrıca, sanayinin henüz gelişmemiş olması, ekolojik kirliliğin önüne geçilmesine ve organik tarım gibi doğaya dayalı faaliyetler için uygun koşulların sağlanmasına olanak tanımaktadır (Ertuğral, 2021).

Diğer turizm türlerine nazaran Ardahan ilinde daha çok ön plana çıkan alternatif turizm türü kış turizmidir. Keukenov vd. (2023) kış turizmine olan talebin gelişimi ve büyümesini mesleki beceri düzeyinin artırılması, kaliteye olan talebin artırılması ve turistlerin uzmanlaşmasının güçlendirilmesi, ulaşım altyapısının iyileştirilmesi gibi

konularla ilişkilendirmektedir. Sahip olduğu doğal çekiciliklerden dolayı hem Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi ilan edilen hem de kış turizm koridorunda yer alan Yalnızçam Uğurludağ Bölgesi henüz beklenen ivmeyi yakalayarak bölge ekonomisine yeterli katkıyı sağlayamamıştır (Akkuş ve Güçtemur, 2021). Kış turizminin zaman içerisinde kırsal alanlardaki göçü önlemede etkili bir şekilde kullanımı söz konusudur (Mursalow, 2009). İlde kış turizm merkezi bulunmasına rağmen Türkiye'deki diğer kayak merkezlerine nazaran turistik talep oldukça düşüktür (Akkuş ve Güçtemur, 2021). Turizm istatistikleri incelendiğinde yakın çevresindeki kış turizmi destinasyonlarını geriden takip eden Ardahan ilinin yeterli ivmeyi yakalayabilmesi için tanıtım faaliyetlerini arttırması ve kayak merkezinde bir sefere mahsus gerçekleştirilen proje destekli faaliyetlerde sürdürülebilirliği yakalamasının etkili olacağı önerilmektedir.

Kayak faaliyetlerinin yapıldığı yerlerde kar kalitesi, karın yerde kalma süresi gibi niteliklerin yanı sıra mekanik tesislerin de varlığı oldukça önemlidir. Teleski, telesiyej, teleferik ve baby lift gibi mekanik tesisler kış sporlarının yapıldığı kayak merkezlerinin ihtiyaç duyacağı altyapı unsurlardır (Yenice ve Ercoşkun, 2019). En yakın rakip 2 destinasyonla karşılaştırıldığında tesisleşme ve yatak kapasitesi bakımından Yalnızçam Kayak Merkezi'nin oldukça yetersiz olduğu fark edilmektedir. Bu açıdan konaklama kapasitesinin yanı sıra kayak merkezindeki mekanik tesis sayısının da arttırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Termal sular gibi doğal kaynaklar kış turizmini tamamlayıcı hizmetler olarak değerlendirilebilmektedir (Akkuş ve Güçtemur, 2021). Ardahan'ın sahip olduğu doğal özellikler, turizmin gelişimi için fırsatlar sunmaktadır. Kaldı ki ilde yer alan şifalı su kaynakları ve kaplıca turizminin değerlendirilmesi ilin kış turizmi potansiyelini destekleyici niteliktedir. Benzer şekilde kış turizmi faaliyetlerinde öne çıkan Yalnızçam Bölgesi ve Çıldır Gölü turizm çeşitlendirmesinin yapılabileceği kaynaklara sahiptir. Nitekim Yalnızçam, dağ yürüyüşü, dağ bisikleti, binicilik ve yayla turizmi için de elverişli doğal koşullara sahiptir. Çıldır Gölü ise yaz mevsiminde kamp turizmi, kuş gözlemciliği ve doğa fotoğrafçılığı için yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekebilmektedir. Kış turizmi faaliyetleriyle daha çok anılan bu bölgelerde yaz dönemi

faaliyetleri için de tanıtımların yapılması, turizmin dört mevsime yayılarak ilin potansiyelinin daha verimli ve sürdürülebilir şekilde kullanılmasını sağlayacağı önerilmektedir.

Ardahan ili jeopark çalışmalarının yapıldığı bir bölge niteliğindedir (Serhat Kalkınma Ajansı, 2023). Söz konusu niteliği jeoturizm için kaynaklık oluşturmakta, yerel halkın ön planda tutulduğu jeoturizm aracılığıyla bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişiminin desteklenebileceği düşünülmektedir. İlde öne çıkan bir diğer gelişme Posof ilçesi için Cittaslow başvurusunda bulunulmasıdır. Özellikle Posof ilçesi somut kültürel varlıkları ve gastronomi potansiyeliyle ön plana çıkarılabilir.

Turistlerin bir destinasyonu tercih etme nedenleri farklılık arz etmektedir. Kimi turistler bir şehre tarihi yapısı, kültürü, doğal güzellikleri ve peyzajı için giderken kimi turistler düzenlenen etkinliklere katılabilmek için gitmektedir (Zeğerek ve Ortaçşeme, 2017). Destinasyonların etkinliklere kaynak oluşturacak çekiciliklere sahip olması gerekliliği göz önüne alındığında (Dalgın vd., 2023) bu çalışmayla elde edilen bulgular doğrultusunda Ardahan ilinin etkinliklere konu olacak çekiciliklere sahip olduğu söylenebilir. Nitekim ilde bulunan Çıldır Gölü, Akçakale Adası, Aktaş Gölü, Yalnızçam Yaylası, Bilbilan Yaylası ve Okçuoğlu Yaylası çeşitli festivallerin düzenlendiği yerlerdir. Hali hazırda ilde yapılan festivallerin farklı temalarla çoğaltılması, mevcut festivallerin tanıtımlarının daha fazla yapılması ilin daha çok ön plana çıkmasında etkili olacağı ve turizmin dört mevsime yayılmasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

The Role and Responsibilities of Marketing in the Sustainable Development Goals

Alternative tourism types have an important place in terms of tourism destinations' sustainable use of existing tourism resources and efficient use of tourism potential. Ardahan province is a destination with rich touristic resources like many other tourism destinations in Turkey. In light of this information, this study aims to examine the current tourism resources of Ardahan province in terms of alternative tourism types. Qualitative research method and document review technique were preferred in the research. The

data of the research were obtained from articles, theses, papers, agency reports, provincial directorates and internet data written on Ardahan province and its tourism potential. The research concluded that Ardahan province has a very wide tourism potential and that economic contributions can be made through the tourism sector in eliminating the problems of the province such as emigration and poverty. Winter tourism, ecotourism, rural tourism, agricultural tourism, farm tourism, gastronomy tourism, api tourism, history and culture tourism, thermal spring tourism are alternative tourism types that can be realized by using the natural and human resources of the province.

Tourism is a sector that offers the opportunity for the sustainable use of protected areas. At the same time, it is a way of using, protecting and developing the living environment rich in extraordinary natural and man-made elements and contents. (Cuculeski et al., 2015). Increasing the positive effects of tourism and minimizing its negative effects are among the main goals in tourism planning (Avcı, 2018). Alternative tourism serves this goal of tourism, aims to make tourism activities independent of seasonality and to create a more eco-friendly, sustainable tourism model. This is important in terms of both economic and ecological sustainability. The development of alternative tourism types, diversification of tourism products and the discovery of new tourist areas are of strategic importance for the tourism sector (Çeken et al., 2012). It is an undeniable fact that these types should be planned in a way that will ensure the development of destinations without exceeding their carrying capacity and without destroying the environment.

The development of alternative tourism, which is among the most important elements of the tourism sector, one of the fastest growing sectors in the world (Ertuğral, 2021), has a special importance in areas where authentic nature and cultural heritage are located, linked to recreation, entertainment and cultural experience opportunities (Cuculeski et al., 2015). Rapidly changing and developing environmental conditions have created an environment that supports alternative tourism (Awang et al., 2009). With these developments, alternative tourism types such as green tourism, sustainable tourism, rural tourism, health tourism, highland tourism, hunting tourism, adventure tourism,

responsible tourism, nature and community-based tourism, faith tourism, agro tourism, sports tourism, volunteer tourism and eco tourism have emerged (Albayrak, 2013; Aydın and Eren, 2019; Butler, 1990; Giampiccoli and Saayman, 2014; Haberal, 2015; Theng et al., 2015).

One of the main reasons for the emergence of alternative tourism is the aim of reducing the negative effects of mass tourism on the environment and local communities. This understanding aims to protect ecological richness by exhibiting a sensitive approach to the cultural structure of the local people and is based on the sustainable use of tourism resources (Brohman, 1996; Çeken et al., 2012; Günlü and Şahin, 2007). Thus, the destructive effects of mass tourism will be minimized and a positive interaction will be provided between the local people and tourists (Cohen, 1987). Today, tourists do not only spend their holidays in the destinations they visit, but also aim to experience and understand local cultures more closely. Alternative tourism encourages tourists to be sensitive to the values and cultural identities of the places they visit. (Fiorello and Bo, 2012).

Yalnızçam Ski Center and Çıldır Lake located in Ardahan province are prominent tourism resources in terms of winter tourism. Lake Çıldır also has potential for summer tourism, camping tourism, event tourism, ecotourism, nature photography and bird watching. Aktaş Lake in the province, like Lake Çıldır, hosts different bird species and attracts attention in terms of flora and fauna diversity. Ardahan Castle, Kırnav Castle, Kalecik Castle, Sevimli Castle, Şeytan Castle; Gönülağan Mosque, Sarıdarı Mosque, Türkgözü Mosque and Kurşunçavuş Mosques; tombstones that continue the Turkish tombstone tradition; church, monastery and chapel ruins; Haşimoğlu Rasim Bey Mansion used as a congress and city center are the touristic attraction sources of Ardahan in terms of history and culture tourism. Posof apple, Posof bean, Ardahan kashar, Ardahan honey, goose dishes in Ardahan cuisine, tandır kebab, evelik soup, kelemkeşir soup, kete and kesme aşısı are the gastronomic products of the province. In addition, the cultivation of the Caucasian bee, an important bee race, offers opportunities for the development of api tourism in the province. It is thought that it would be beneficial to

support these types of tourism with sustainable practices that can benefit both the region and the local people.

Natural resources such as thermal waters can be evaluated as complementary services to winter tourism (Akkuş and Güçtemur, 2021). The evaluation of the healing water resources and spa tourism in the province supports the winter tourism potential of the province. Similarly, Yalnızçam Region and Çıldır Lake, which stand out in winter tourism activities, have resources where tourism diversification can be made. Yalnızçam also has suitable natural conditions for mountain hiking, mountain biking, horseback riding and highland tourism. Çıldır Lake can attract the attention of local and foreign tourists for camping tourism, bird watching and nature photography in the summer season. It is suggested that promotions should be made for summer activities in these regions, which are more commonly known for winter tourism activities, and that tourism will be spread to all four seasons and the province's potential will be used more efficiently.

KAYNAKÇA

- Akbulak, C. (2016). Ardahan İlinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Sayısallaştırılmış SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(07), 1–30. <https://doi.org/10.20304/husbd.86882>
- Akgöz, E., Göral, R., & Tengilimoğlu, E. (2016). Turistik Ürün Çeşitlendirmenin Sürdürülebilir Destinasyonları Açısından Önemi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 397-407.
- Akkuş, G., & Güçtemur, S. (2021). Yalnızçam Uğurludağ kış sporları turizm merkezinin potansiyeli ve bölge ekonomisine etkisine yönelik paydaş görüşlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (30), 309-330. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.867599>
- Aktemur, A. M. (2024). Posof ve Çevresindeki Tarihi Camiler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 4(68), 235-255. <https://doi.org/10.9761/jasss7447>
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*. 1. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ardahan Belediyesi (2025). Ardahan Hakkında. Erişim Tarihi: 09.09.2024 <https://www.ardahan.bel.tr/ardahan-hakkında>
- Ardahan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2024). Ardahan Turistik Yerler. Erişim Tarihi: 06.08.2024. <https://ardahan.ktb.gov.tr/TR-55797/gezilecek-yerler.html>
- Ardahan İli 2022 Yılı Çevre Durum Raporu (2023). Ardahan Çevre, Şehircilik Ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/ardahan_cdr2022-20230712154253.pdf
- Ardahan Valiliği (2025). Yalnızçam Kayak Merkezi. Erişim tarihi: 11.09.2024 <http://ardahan.gov.tr/yalnizcam-kayak-sporlari-merkezi->
- Aref, F. (2011). Barriers to community capacity building for tourism development in communities in Shiraz, Iran. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(3), 347–359. <https://doi.org/10.1080/09669582.2010.517314>

- Avcı, N. (2018). Turizmin yöre halkının yaşam kalitesine etkileri: Çeşme ilçesi örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29(2), 164-174. <https://doi.org/10.17123/atad.488213>
- Avinca, S. B. (2023). Ardahan-Posof Yöresi Mısır ile Yapılan Unutulmaya Başlanmış Yöresel Yemeklerin Araştırılması. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10(99), 2456-2463.
- Awang, K. W., Wan Hassan, W. M. & Zahari, M. S. M. (2009). Tourism development: A geographical perspective. *Asian Social Science* 5, 67-76. <https://doi.org/10.5539/ass.v5n5p67>
- Aydın, Ş. ve Eren, D. (2019). *Alternatif Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aygün, G., & Akbulak, C. (2017). Ardahan İli Organik Hayvancılık Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 144-161.
- Ayuso, S. (2006). Adoption of voluntary environmental tools for sustainable tourism: Analyzing the experience of Spanish hotels. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 13, 207-220. <https://doi.org/10.1002/csr.103>
- Brohman, J. (1996). New Directions in Tourism for Third World Development. *Annals of Tourism Research*. 23(1), 48-70. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(95\)00043-7](https://doi.org/10.1016/0160-7383(95)00043-7)
- Butler, R.M. (1990). Alternative Tourism, Pious Hope or Trojan Horse?. *Journal of Travel Research*. 28(3), 40-45. <https://doi.org/10.1080/10261133.1989.10559086>
- Cohen, E. (1987), Alternative Tourism -A Critique, *Tourism Recreation Research*, 12(2), s.13-18. <https://doi.org/10.1080/02508281.1987.11014508>
- Comerio, N., & Strozzi, F. (2019). Tourism and its economic impact: A literature review using bibliometric tools. *Tourism Economics* 25: 109-31. <https://doi.org/10.1177/1354816618793762>

- Cuculeski, N., Petrovska, I. & Mircevska, T. P. (2015). Emerging trends in tourism: Need for alternative forms in Macedonian tourism. *Review of Innovation and Competitiveness, 1*: 103–13. <https://doi.org/10.32728/ric.2015.11/6>
- Çeken, H., Dalgın, T. & Çakır, N. (2012). Bir Alternatif Turizm Türü Olarak Kırsal Turizmin Gelişimini Etkileyen Faktörler ve Kırsal Turizmin Etkileri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2*(2), 11-16.
- Çetinkaya, Ö., Özer, Y. & Kandemir Altunel, G. (2020) Covid-19 Sürecinde Turistik Seyahat Risk Algısı Ve Hijyen-Güvenlik Algısının Değerlendirilmesi. *Tourism and Recreation, 2*(2), 78-83.
- Dalgın, T., Kara, E., & Çeken, H. (2023). Etkinlik Turizmi Kapsamında Ordu Vosvos Şenliği Organizasyon Sürecinin Değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 13*(Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu Özel Sayısı), 233-250.
- Duran, E., & Hamarat, B. (2014). Festival Attendees' Motivations: The Case of International Troia Festival. *International Journal of Event and Festival Management, 5*(2), 146-163.
- Dünya Turizm Örgütü (2013). *Sustainable Tourism for Development Guidebook - Enhancing capacities for Sustainable Tourism for development in developing countries*. UNWTO, Madrid. <https://doi.org/10.18111/9789284415496>
- Ertuğral, S. M. (2021). Ardahan'ın Alternatif Turizm Potansiyeli Bakımından Arıcılık Ve Bal Üreticiliğinin Değerlendirilmesi. *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal), 7*(91), 5472-5479. <https://doi.org/10.26449/sss.3739>
- Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2025). Kış Turizmi. Erişim Tarihi: 08.04.2025. <https://erzurum.ktb.gov.tr/TR-56072/kis-turizmi.html>
- Fennel, D.A. (2002). *Ecotourism Programme Planning*. Cabi Publishing. UK.
- Festival.com. Ardahan ilindeki festivaller. Erişim Tarihi: 08.09.2024. <https://festivall.com.tr/ilceler-fest/923/posof/>

- Fiorello, A. ve Bo, D. (2012). Community-based ecotourism to meet the new tourist's expectations: An exploratory study. *Journal of Hospitality Marketing & Management* 21: 758–78. <https://doi.org/10.1080/19368623.2012.624293>
- Gartner, C., & Cukier, J. (2012). Is tourism employment a sufficient mechanism for poverty reduction? A case study from Nkhata Bay, Malawi. *Current Issues in Tourism*, 15(6), 545-562.
- Giampiccoli, A. ve Saayman, M. (2014). A Conceptualisation of Alternative Forms of Tourism in Relation to Community Development. *Mediterranean Journal of Social Sciences* 5: 1667–77. <https://doi.org/10.5901/mjss.2014.v5n27p1667>
- Gülbahar, O. (2009), “1990’lardan Günümüze Türkiye’de Kitle Turizminin Gelişimi ve Alternatif Yönelimler”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14 (1), 151-177.
- Günlü, E. ve Şahin, N. (2007). *Turizmde Ürün Geliştirme ve Alternatif Turizm*. (Ed. Orhan İçöz), Genel Turizm, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Haberal, H. (2015). *Turizmde Alternatif Ekolojik Turizm-Doğa Turizmi-Kırsal Turizm-Yayla Turizmi*. 1. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Hacıoğlu, N. & Avcıkurt, C. (2008). *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi*, Nobel Yayın Dağıtım.
Ankara.
- Hall. M. C., Sharples, L., Mitchell R., Macionis, N. & Cambourne B. (2003). *Food tourism around the world: development, management, and markets*. Butterworth, Heinemann: Elsevier.
- Heath, E. (2001). Globalisation of the Tourism Industry: Future Trends and Challenges for South Africa. *SAJEMS NS* 4: 542–69. <https://doi.org/10.4102/sajems.v4i3.2662>

- Hosseini, S.S. (2014). Identification of potential winter tourism zones in Isfahan province (Iran) using geoinformation systems. *Bulletin of the National Academy of Tourism*, 4 (32), 52-56. <https://doi.org/10.15356/0373-2444-2016-5-109-118>
- Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2025). Kars Tesisler ve Acentalar. Erişim Tarihi: 06.04.2025. <https://kars.ktb.gov.tr/TR-395151/tesisler-ve-acentalar.html>
- Keukenov Y., Dzhanaleeva K., Kurbaniyazov, A., Shakirova, N., Orazymbetova K., & Berdenov Zh. (2023). Prospects For Developing Winter Tourism In The Karkaraly Mountains, Kazakhstan. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 47(2), 493–498. <https://doi.org/10.30892/gtg.47216-1048>
- Khan, A. (2022). Entomotourism. *Just Agriculture*, 3 (2), 45-48.
- Khosravi, S., Malek, A. ve Ekiz, E. (2014). Why tourists are attracted to Boutique Hotels: Case of Penang Island, Malaysia. *Journal of Hospitality & Tourism* 12: 26–41.
- Kılıç, B., Aslan, H. & Gövce, M. (2020) Covid-19 Sonrası Turistik Tüketim Tutumu. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19, 554-570.
- Kıngır, S., Şeyhanlıoğlu, H. Ö., & Mete, Y. M. (2020). *Ardahan İlinin Kış Turizm Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi*. [Sözlü Bildiri]. 1st International Winter Tourism Congress, 312-319, Erzurum, Türkiye.
- Korgavuş, B. (2017). Erzurum Palandöken'in Kış Turizmi Açısından Değerlendirilmesi. *ATA Planlama ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 13-23.
- Koşar, L. (2014). *Lifestyle hotels—New paradigm of modern hotel industry*. Broj 14: 39–50.
- Kozak, M. A., Evren, S., & Çakır, O. (2013). Tarihsel Süreç İçinde Turizm Paradigması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1), 7-22.
- Kozak, M. & Kızılırmak, İ. (2006). Turistik Ürün Çeşitlendirmesi: Kültür ve Turizm Müdürleri Görüşlerine Dayalı Bölgesel Yaklaşımlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (5), 1-24.

- Küçükkömürler, S., Şırvan, N. B., & Sezgin, A. C. (2018). Dünyada ve Türkiye’de gastronomi turizmi. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2(2), 78-85.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2025). KTKGB ve Turizm Merkezleri. Erişim Tarihi: 05.01.2025. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9669/kultur-ve-turizm-koruma-ve-gelisim-bolgeleri-ve-turizm-merkezleri.html>
- Kültür Portalı (2024). Ardahan ili hakkında bilgiler. Erişim Tarihi: 17.08.2024. Erişim adresi: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ardahan/genelbilgiler>
- Laverack, G., & Thangphet, S. (2009). Building community capacity for locally managed ecotourism in Northern Thailand. *Community Development Journal*, 44(2), 172–185. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsm058>
- Lee, T. H., & Jan, F. H. (2019). Can community-based tourism contribute to sustainable development? Evidence from residents’ perceptions of the sustainability. *Tourism Management*, 70, 368-380. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.09.003>
- Mursalow, M. (2009). *Bir Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Olarak Kış Turizmi ve Kış Turizmi Açısından Azerbaycan’ın Guba-Haçmaz Turizm Bölgesinin Arz Potansiyeli. İzmir: Türkiye*. [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Mtapuri, O., & Giampiccoli, A. (2019). Tourism, community-based tourism and ecotourism: a definitional problematic. *South African Geographical Journal*, 101(1), 22-35. <https://doi.org/10.1080/03736245.2018.1522598>
- Onmuş, O. (2019). *Aktaş Gölü Kuşları ve Ekoturizm Açısından Önemi*. [Sözlü Bildiri] Aktaş Gölü Biyoçeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Gelişme Çalıştayı, Ardahan, Türkiye. 47-61. ISBN: 978-605-68045-9-5
- Özer, Ö., Avcı, M. & Karakuş, N. (2016). A Study For the Evaluation of Alternative Tourism Opportunities in Fethiye Destination. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 4/1, 21-26. <https://doi.org/10.21325/jotags.2016.2>

- Pavlidis, G., Solomou, A., Stamouli, S., Papavassiliou, V., Kritsis, K., Kiourt, C., & Papadopoulou, M. (2022). Sustainable Ecotourism through Cutting-Edge Technologies. *Sustainability*, 14(2), 800. <https://doi.org/10.3390/su14020800>
- Sood, J., Lynch, P., & Anastasiadou, C. (2017). Community non-participation in homestays in Kullu, Himachal Pradesh, India. *Tourism Management*, 60, 332–347. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.12.007>
- Serhat Kalınma Ajansı (2013). 2013 Yılı Faaliyet Raporu, TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars). Erişim Tarihi: 09.09.2024. <https://www.serka.gov.tr/store/file/common/547f55651cf806ad355eaa50792e06e6.pdf>
- Serhat Kalınma Ajansı (2019). 2019 Yılı Faaliyet Raporu, TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars). Erişim Tarihi: 09.09.2024. <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2019-yili---faaliyet-raporu.pdf>
- Serhat Kalınma Ajansı (2020). 2020 Yılı Faaliyet Raporu, TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars). <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2020-yili-faaliyet-raporu.pdf> Erişim Tarihi: 09.09.2024
- Serhat Kalınma Ajansı (2021). 2021 Yılı Faaliyet Raporu, TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars). Erişim Tarihi: 09.09.2024. <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2021-yili-faaliyet-raporu.pdf>
- Serhat Kalınma Ajansı (2023). 2023 Yılı Faaliyet Raporu, TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars). Erişim Tarihi: 09.09.2024. <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/serhat-kalkinma-ajansi-2023-yili-faaliyet-raporu.pdf>
- Sharpley, R. (2014). Host Perceptions of Tourism: A Review of the Research, *Tourism Management*, 42: 37–49
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2024). Ardahan Tarımsal Yatırım Rehberi. *T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Tarımsal Yatırımcı Danışma*

Ofisi. Erişim Tarihi: 28.06.2025.
<https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/TARYAT/Belgeler/Tar%C4%B1msal%20yat%C4%B1r%C4%B1m%20rehberi/Ardahan%20Tar%C4%B1msal%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Rehberi.pdf>

Tassiopoulos, D. (2005). *Event Management: A Professional and Developmental Approach*. (2. Basım). South Africa: Juta Academic

Telfer, D. J., & Sharpley, R. (2014). *Conclusion: Tourism and Development*. İçinde: *Tourism and Development* (ss. 453–468). Channel View Publications.

Theng, S., Qiong, X. & Tatar., C. (2015). Mass Tourism vs. Alternative Tourism? Challenges and New Positionings. *Études Caribéennes*, 31–32: 1–7.
<https://doi.org/10.4000/etudescaribeennes.7708>

Timothy, D. J., & Tosun, C. (2003). Arguments for Community Participation in The Tourism Development Process. *Journal of Tourism Studies*, 14(2), 2–15.

TUİK (2024). Ardahan İli Nüfusu. Erişim Tarihi: 10.11.2024.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2024-53783>

TURSAB (2025). Ardahan ilindeki turizm tesis sayısı. Erişim tarihi: 22.11.2024.
<https://www.tursab.org.tr/turkiye-turizm-istatistikleri/tesis-istatistikleri>

Ünlüöner, K., Tayfun, A. ve Kılıçlar, A. (2015). *Turizm Ekonomisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü (2024). Ardahan ili gelen ziyaretçi sayıları. Erişim Tarihi: 18.10.2024. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>

Yenice, Z. & Ercoşkun, Ö. Y. (2019). Türkiye’de Kış Turizmi Merkezlerinin İklim Değişikliğine Dirençliliğinin Değerlendirilmesi. Bolu Köroğlu Dağı Ve Erzurum Palandöken Örnekleri. *Resilience*, 3(2), 269-285.

- Yeoman, I. (2008). *Tomorrow's Tourist*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Wos, B. (2015). Api-tourism in Europe. *Journal of Environmental and Tourism Analyses*, 2 (1), 66-74.
- Zeğerek, P., & Ortaçşme, V. (2017). Yeşil Alanların Kent Turizmine Katkısının Antalya Örneğinde İncelenmesi. *Mediterranean Agricultural Sciences*, 30(3), 205-212.
- Zorlu, K., Dede, V., & Eraslan, S. (2022). Yorumlayıcı Yapısal Modelleme (YYM) ile Ardahan İli Turizminde Topluluk Kapasitesi Oluşturmayı (TKO) Sınırlayan Engellerin Analizi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12(2), 235-251. <https://doi.org/10.14230/johut1181>